# OSEBNOST POLITIČNEGA VODITELJA

VID PEČJAK

**Vid Pečjak je redni profesor psihologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, Aškerčeva c. 2, 61000 Ljubljana.**

Osebnost političnega voditelja je tisto področje politične psihologije, o katerem se je največ pisalo in razpravljalo. Začetnik je srednjeveški politik in znanstvenik Nicolo Machiavelli, ki je opisal psihološke značilnosti uspešnega vladarja. O osebnosti političnega voditelja pa pišejo sodobni znanstveniki od psihoanalitikov do kognitivistov in vsak od njih odgovarja na podlagi svojega teoretičnega izhodišča.

Zgodnje raziskave so bile usmerjene k proučevanju posameznih osebnostnih lastnosti voditelja. Rezultati pa niso dali jasne slike.

Pokazalo se je, da imajo voditelji nekoliko višjo inteligentnost in nekatere druge sposobnosti, zlasti besedne. Coxova (1926) je ugotavljala IQ pomembnih oseb na podlagi njihovih dosežkov v otroštvu. Cromwellu je pripisala 110, Lincolnu in Washingtonu 125 in Napoleonu 135. Testiranje nacističnih voditeljev v ujetništvu pa je pokazalo naslednje količnike: H. Göring 138, K. Dönitz 138, E. Räder 134, H. Frank 130, B. Schirach 130, J. Ribbentrop 129, W. Keitel 129, A. Speer 128, R. Hess 120, E. Kaltenbrunner 113. Čeprav komunističnih voditeljev niso testirali, ni dvoma, da bi mnogi od njih (npr. Lenin in Tito) imeli visoke količnike.

Vendar med politiki praviloma ne zasledimo izjemno visokih količnikov, denimo nad 150, ki so značilni za nekatere znanstvenike in umetnike (npr. F. Galton 200, J. S. Mill 190, Voiltaire 170, W.A. Mozart 150). Ena od posledic izjemno visoke inteligentnosti je avtizem, življenje v svojem svetu, ki ga drugi slabo razumejo, kar za politika ni primerna lastnost. L. S. Hollinghworthova (1913), ki je napisala znano študijo o genijih, je dejala: "Praviloma se odnos do vodstva ne oblikuje ali pa razpade, če je med vodjo in tistimi, ki jih vodi, razlika v inteligentnostnem količniku večja od 30 točk."

Toda celo pri inteligentnosti so našli v mnogih primerih, zlasti pri voditeljih na nižji ravni, mnogo izjem in celo podpovprečno inteligentnost (Stodgill, 1974).

Z voditeljstvom se najbolj povezuje ambicioznost (želja po napredovanju v družbeni hierarhiji). N. Hanawalt, C. Hamilton in M. Moriss (1943) navajajo visoko korelacijo 0,70, drugi avtorji pa nižjo, čeprav nikoli negativno.

Manj zanesljivi so podatki o drugih osebnostnih lastnostih voditeljev. Avtorji ponavadi poudarjajo ekstravertnost (usmer-

jenost navzven). Goodenoughova (1930) navaja korelacijo med ekstravertnostjo in vodenjem 0,59, toda drugi avtorji (npr. R. Cattell in G. Sticea, 1953) niso odkrili nobene zveze ali pa celo introvertne voditelje. Zanimivo je, da zasledimo introvertne znake pri mnogih slovenskih politikih (npr. Kardelju, Drnovšku, Janši in še marsikaterem), kar je morda povezano z introvertnim značajem Slovencev.

Avtorji navajajo še nekatere druge splošne lastnosti, npr. spretnost govorjenja in celo telesni videz. Toda vse te povezave so v povprečju nizke in z mnogimi izjemami. Očitno je, da nobena osebnostna lastnost sama po sebi ne oblikuje političnega voditelja.

V zadnjih desetletjih prevladuje v socialni in politični psihologiji *interakcionizem*, stališče, po katerem so osebnostne lastnosti voditelja odvisne od okolja (ljudi, družbenih razmer, nacionalnega značaja, kulture, zgodovine in priložnosti). Različna okolja terjajo različne osebnostne strukture voditeljev, kar je glavni razlog, da ne moremo govoriti o splošnih lastnostih, veljavnih za vse primere.

Ni vseeno, ali deluje voditelj v avtokratični ali demokratični ureditvi. V prvi se uveljavlja predvsem dominanten (do tistih pod seboj) in konformističen (do tistih nad seboj), v drugi pa kooperativen in prilagodljiv voditelj.

V deželah realnega socializma so bili posebno zaželeni (zlasti na nižjih ravneh) povprečneži, zato je bila visoka inteligentnost bolj negativen kot pozitev pogoj za vstop med politike. Pač pa je bil obvezen, čeprav nikjer napisan pogoj članstvo v komunistični stranki, za marsikateri položaj pa sodelovanje z varnostno službo. Večina vrhunskih voditeljev Slovenije (od Mačka in Ribičiča do Dolanca) se je najprej "uveljavila" na področju državne varnosti.

Prav tako ni vseeno, na kakšen način pride voditelj na oblast: ali je izvoljen na svobodnih volitvah ali s pomočjo volilnih prevar, z revolucijo ali državnim udarom. Vsaka od teh poti zahteva drugačen psihološki profil voditelja. Po padcu komunizma v vzhodni Evropi se je med voditelji pojavilo nenavadno veliko kulturnikov (npr. Havel, Želev in Landsbergis). Razlog je preprost: razen aparatčikov so bili kulturniki in športniki (ki pa se ne ukvarjajo s politiko) edini, ki so jih ljudje lahko opazili.

Od družbenih razmer je najpomembnejša družbena kriza. Vodenje v kriznih razmerah (npr. vojni) zahteva drugačno osebnost kot v miru, kar je nemara eden od razlogov, da v demokratični družbi odidejo vojni junaki s političnega prizorišča (npr. Churchill in DeGaulle). Pri vodenju podjetij se je pokazalo, da je v normalnih razmerah inteligentnost pomembnejša od frustracijske tolerance, v kriznih razmerah pa obratno. Norman Dixon (1981) je analiziral zgodovinske odločitve voditeljev (npr. Edena in Naserja med vojno za Suez, Hitlerja v zadnjih mesecih druge svetovne vojne, generala Falkenhayna pred bitko za Verdun in Nixona med afero Watergate) in ugotovil, da so zaradi stanja stresa storili usodne napake, zaradi katerih sta Eden in Nixon odšla na "smetišče zgodovine", Naser pa je ponudil odstop.

Odvisnost voditelja od kulture in zgodovine je dvostranska: na eni strani mu oblikujeta osebnost, na drugi pa vplivata na nacionalni značaj ljudstva, ki ga sprejme za voditelja. Po mnenju E. Eriksona (1950) se je Hitler povzpel na oblast zato, ker sta njegova osebnost in nemški nacionalni značaj "posebna kombinacija idealističnega uporništva in poslušnega podrejanja". Napisal je: "Nemec je surov do sebe in drugih; skrajna surovost brez notranjega obvladovanja pa povzroča zaskrbljenost, strah in maščevalnost, kar vodi k mnogim nasprotujočim in uničevalnim ciljem, ki jih dosega s slepim fanatizmom, krutim samozanikanjem in izrednim perfekcionizmom."

Z nacionalnim značajem Srbov se ujema tudi Miloševičev vzpon. Jovan Cvijič (1914) je pripisal srbskemu značaju več lastnosti, med poglavitnimi so: nacionalna zavest (danes bi rekli *nacionalizem*), vojaške spretnosti (danes bi rekli *militarizem*) in

bojni duh (danes bi rekli *agresivnost*). Dodajmo še izjemno vdanost tradicijam in mitom ter vero v lastno veličino in mesijansko poslanstvo. Kdor se je prvi skliceval nanje, je pridobil ljudstvo na svojo stran.

Ne nazadnje vpliva na izbor političnega voditelja priložnost. Politik je pravi človek, ki se ob pravem času znajde na pravem mestu, kar pa ni odvisno samo od njegovega hotenja. Lahko se vprašamo: Ali bi Tito postal vodja revolucije in predsednik SFRJ, če bi Jugoslavija ostala v trojni zvezi? Ali bi Gorbačov postal rušitelj komunizma in Sovjetske zveze, če na zgodovinski seji CK ne bi dobil dovolj glasov (bojda so bila mnenja razdeljena)?

Še posebno pomemben pa je odnos med voditeljem in vodenimi oziroma stil vodenja. Mnogi socialni psihologi ga imajo za glavno determinanto voditeljstva, ki je vplivnejša od posameznih osebnostnih lastnosti. S stilom vodenja ni mišljena samo oblika politične propagande (ki je pomembna zlasti pred volitvami), temveč način komuniciranja med voditeljem in vodenimi (neposredni mitingi, televizijske oddaje, enosmerno, dvosmerno komuniciranje itd.), oblike reševanja političnih problemov (avtokratska, demokratska), usmerjenost (zunanjepolitična, notranjepolitična) in vse to, kar George (1969) imenuje "politična filozofija".

Denimo, da deželo ogroža zunanji sovražnik, kar povzroči usmerjenost k zunanjim problemom in obrambi. Voditelji postanejo kadri, ki se zdijo primernejši za reševanje teh problemov. Tako je leta 1940 postal ministrski predsednik Velike Britanije Winston Churchill. Ko pa narastejo notranji problemi, postanejo voditelji osebe, ki se zdijo primernejše za reševanje teh problemov. Socialni problemi so takoj po vojni spravili na površje delavskega voditelja Atleeja.

*Teorija skupinske dinamike* pojmuje skupino kot organizem, vodstvo pa odstranjuje napetosti in skrbi za ravnotežje med deli ter preživetje skupine. Na tej osnovi so avtorji klasificirali voditelje v več skupin.

Bales in Slater (1955) razlikujeta *instrumentalne* in *socioemocionalne* voditelje. Prvi se zanimajo predvsem za učinkovitost skupine in so dobri organizatorji, drugi pa blažijo konflikte in rešujejo predvsem notranje napetosti skupine. Med voditelji, ki so usmerjeni k zunanjim problemom, je več instrumentalcev, med voditelji, ki so usmerjeni k notranjim problemom, pa več socioemocionalcev.

Podobna je Fiedlerjeva (1978) delitev voditeljev na *problemsko usmerjene* in *socioemocionalne voditelje*. Poleg tega razlikuje še tri lastnosti glede na vodeno skupino, to so: *moč* voditelja ali sposobnost vplivanja, *toplina* ali sposobnost spodbujanja pozitivnih čustev in odnosov ter *struktuiranost* ali sposobnost izvajanja nalog. Različne razmere spravijo na površje voditelje z različnim deležem teh lastnosti.

Precej drugače razlagajo voditeljstvo teorije, ki izhajajo iz človekove konfliktnosti. Iz tega vidika izhaja psihoanaliza, na podlagi katere je Harold Lasswell (1954) izdelal več psihobiografij znanih političnih voditeljev. Psihobiografije Hitlerja, Lenina in Stalina so bile na zahodu dolgo časa uspešnice, v zadnjih letih pa so se pojavile na knjižnih policah psihobiografije Sadama Huseina (medtem ko psihobiografije srbskih voditeljev še čakajo na avtorje).

Po Freudu vlada med voditeljem in ljudstvom oidipovski odnos. Voditelj zbuja ljudem čustva oboževanja, vdanosti in strahu, z njim se identificirajo in mu sledijo. Na drugi strani pa voditelj trpi zaradi hudih in potlačenih primanjkljajev in jih skuša nadoknaditi z vladanjem.

Po Lasswellu je voditeljeva politična dejavnost poskus eksternalizacije notranjih konfliktov oziroma nadomestek za prikrajšanja v zgodnjih letih življenja. Ima tudi vlogo obrambnega mehanizma, ki preprečujejo, da bi voditelj spoznal nezavedno vsebino konfliktov.

George in George (1956) sta analizirala ameriškega predsednika Wilsona, katerega politična dejavnost naj bi bila poskus premagati občutek manjvrednosti, ki ga je vanj vsadil oče. Nizko spoštovanje samega sebe je skušal nadomestiti z velikimi deli, s čimer naj bi obenem eksternaliziral konflikt z očetom.

Pomembna neoanalitična pojma sta *cepljenje* in *ločitev*, ki sta posledica ločevanja od matere in prijetnih objektov v prvih letih življenja. Nastanejo podobe dobrega in slabega roditelja, ki se razširijo na druge ljudi in so nosilec razlikovanja med "našimi" in "nenašimi" (kar naj bi bila psihološka podlaga nacionalizma).

Ena od lastnosti, ki jo izražajo mnogi voditelji, posebno v avtoritarnih režimih, je skrajni *narcizem* (Mussolini, Göring, Tito, Maozedong, Ceausescu, Peron, Tudjman, Karadžič, Sadam Husein, Churchill in DeGaulle). Po Corsinijevi psihološki enciklopediji je narcisoid "osebnost z grandioznim občutkom samopomembnosti". Navzven ga izraža z ekshibicionizmom (npr. gizdalinske obleke Göringa in Tita, posebna drža Mussolinija in Miloševiča) in z neustavljivo željo po slavi in čaščenju.

Po klasični psihoanalitični teoriji je narcizem posledica pomanjkanja ali izgube starševske ljubezni v zgodnjih letih življenja, nekateri neoanalitiki (npr. Kohut, Wolf in Caspary) pa vidijo v njem posledico neuspeha pri oblikovanju enotnega sebe. Na eni strani se posameznik počuti šibkega, odvisnega, negotovega, neustreznega, osamljenega, na drugi pa razvije grandiozno podobo sebe. Z njo ("sem najpametnejši", "najlepši", "vseveden", "imam vedno prav") se brani pred notranjim razpadom. Eden od mehanizmov obrambe je identifikacija z gibanjem, ki ga vodi. Politična funkcija mu zadovoljuje bolestno potrebo po veličini.

Narcistično osebnost preganjajo podobe iz zgodnjih let življenja, npr. Josip Broz Tito je v svojih spominih rad poudarjal slabe obleke, ki jih je nosil kot otrok.

Narcisoidne osebe se počutijo v svoji "nezavedni globini" šibke in osamljene. Razen političnega gibanja jim dajejo oporo "sive eminence" v neposredni bližini, takšno vlogo naj bi imel npr. Hitlerjev tajnik Borman. Vpliv žena na mišljenje in početje diktatorjev pa je prav osupljiv (npr. Evite Peron, Elene Ceausescu, Mirjane Milošević, podobne, čeprav manj znane pa so bile soproge Lenina, Hoxe, Maozedonga, Čuenlaia, dolgo časa tudi Tita, medtem ko je bil Mussolini infantilno odvisen od svoje ljubice Petachi).

V dobro znani raziskavi je Adorno s sodelavci (1950) prikazal avtoritarni tip osebnosti, ki naj bi prevladoval v avtoritarnih ureditvah pri ljudeh in posebno pri voditeljih. Avtorji so ugotovili pozitivno korelacijo med nekaterimi stališči (antisemitizem, etnocentrizem in konservativnost) in posebnim tipom osebnosti, ki jo opredeljujejo lastnosti: agresivnost, konformizem, poslušnost, domantnost (navzdol), submisivnost (navzgor), protiinterceptivnost (odpor do notranjega življenja), cinizem, rigidnost mišljenja ter močan negativni interes za seksualnost. Avtorji so menili, da je prav ujemanje teh lastnosti pri voditeljih in vodenih omogočilo zmago nacizma v Nemčiji.

Po nekaterih avtorjih (Erikson, Fromm in Reich) se avtoritarna osebnost poraja v družini z "močnim" in tiranskim očetom. Nemec naj bi zgolj prenesel svoj odnos do fizičnega očeta na firerja. Drugi avtorji (Barner-Barry, Rosenwein) pa menijo, da stanje stresa in konflikta eksternalizira avtoritarnost, ki jo ima vsakdo v večji ali manjši meri v sebi, v nekaterih kulturah pa bolj kot v drugih. S tem lahko razložimo porajanje avtoritarnih voditeljev v kriznih razmerah, npr. v Nemčiji leta 1933 ali v številnih vzhodnoevropskih državah po padcu komunizma, npr. v Romuniji in Srbiji.

Po W. Bionu (1959) ljudje v stanju stresa ali "naučene nemoči" fantazirajo o treh vrstah rešitve, ki jo pričakujejo od voditeljev: prva je zagotovitvev varnosti in zaščite, druga boj ali beg in tretja blaginja. Izbor voditelja je odvisen od tega, katera želja prevladuje. V Srbiji so se ljudje zaradi nacionalnega značaja in okoliščin odločili za drugo možnost, v Sloveniji pa poslušamo "zgodbo o uspehu".

O strukturi osebnosti, ki je podobna Adornovi avtoritatrni osebnosti, so pisali tudi drugi znani psihologi, npr. Rokeach (1960) o odprtem in zaprtem duhu, mnogi avtorji (npr. Etheredge 1979) pa kar o *machiavellizmu*. V knjigi ***Princ*** je Machiavelli opisal uspešnega vladarja in podal recept za politični uspeh. Najpomembnejše lastnosti uspešnega politika naj bi bile cinizem, prevarantstvo, laž, goljufija in izkoriščanje. Uspešen vladar nikomur ne zaupa, je brezoseben, brez ideologije, čimbolj hladen ali brez čustev, edino zadovoljstvo pa mu daje občutek moči in manipulacija. Christie in Geis sta sestavila "mach lestvico", ki naj bi merila machiavellizem, Elms (1979) pa ga je pri nekaterih politikih zares zasledil (kot primer analizira Kissingerja). Morda se Machiavellijevemu princu prilegajo "naš" Maček in nekateri srbski voditelji. Sicer pa najdemo machiavellije v vseh državah, tudi v naši.

Bolj pomembno je vprašanje, kakšne razmere porajajo Machiavellije. Barner-Barry in Resenwein (1991) navajata atmosfero "lizunov", improvizacije in veliko svobodo delovanja. Machiavellijev princ odgovarja le sebi. Besede francoskega revolucionarja Lousa de Saint Justa "vsaka oblast korumpira" je dopolnil angleški zgodovinar lord Acton s stavkom: "Absolutna oblast absolutno korumpira."

V psihološki literaturi se je udomačil še en naziv: cezarizem – po Juliju Cezarju, ki je ustanovil triumvirat z namenom, da vrže senat, kasneje pa se je znebil tudi svojih sodelavcev. Cezarjev primer se je v zgodovini večkrat ponovil, npr. francoska revolucija je na koncu pokopala vse tri svoje tvorce (Roberspierra, Marata in Dantona), Stalin je očistil politbiro Leninovih sodelavcev in njegovih tekmecev (npr. Trockega, Zinovjeva, Kamenjeva in Buharina), Hitler pa se je v "noči dolgih nožev" znebil svojega glavnega tekmeca Röhma in več tisoč soborcev.

Cezarizem pomeni, da se začne politični voditelj po zmagi svojega gibanja ali revolucije despotsko obnašati. Spočetka se pokriva z demagoškimi frazami (ali ni zanimivo, da so rdeče diktature tako pogosto imele v nazivu besedo "demokratičen", npr. ljudska demokracija, Demokratična republika Nemčija, Demokratična Kampučija), kasneje pa nima niti te potrebe več. Podobno kot je "sončni kralj" Ludvik XIV vzkliknil: "Država, to sem jaz!", je žena romunskega diktatorja Elena Ceausescu svojim sodelavcem brez sprenevedanja rekla: "Politbiro, to sva tovariš Nikolae in jaz!" (Pacepa 1990).

Eden od pogojev cezarjanstva je prepričanje v pravilnost svojega delovanja, vera v osebno poslanstvo, mesijanska ideja, ki privlači številne ljudi v času krize (zlasti v državah z mesijanskim kompleksom, kot sta npr. Rusija in Srbija). Po zmagi gibanja postane voditelj središče odločanja, veliki modrec, od katerega je odvisno celotno življenje v deželi od kulture do zdravstva. Obenem se pojavi prezir do drugih ljudi, ki ne vedo nič in morajo za vse spraševati njega. Temu sledijo občutek nezamenljivosti in preganjalne ideje, npr. "Ker sem tako velik, me sovražijo in skušajo uničiti." V psihološki literaturi zasledimo termin *kratomanska paranoja* (po grški besedi *krateo* ali vladam). Preganjavica povzroči množično preganjanje nasprotnikov in sodelavcev. "Ker sem edini, ki poseduje resnico, se moji nasprotniki upirajo resnici, zato so nevarni za narod, državo, svobodo ali kakšno drugačno idejo in jih je potrebno uničiti."

K cezarjanstvu pa prispevajo tudi podaniki, od tistih pri vrhu, ki se prilizujejo "Cezarju" in uživajo dobrote njegove obložene mize (to pa je dostikrat nevarno, saj nihče ne ve, kdo bo naslednji na vrsti), do najnižjih na družbenem dnu, ki se z njim identificirajo, kar jim daje občutek moči in pomembnosti. Po padcu totalitarnih reži-mov ljudje pogosto zagotavljajo, da so mu nasprotovali, v resnici pa je bilo odkritih na-sprotnikov izredno malo. Anketa Slovenskega javnega mnenja je leta 1969 pokazala, da so imeli v preteklosti največji ugled Boris Kidrič, Edvard Kardelj in Miha Marinko.

Želja po veličini je često tako močna, da diktatorji ne vidijo smešnosti svojega početja. Maozedong je pri sedemdesetih letih plaval po Rumeni reki in zrušil svetovni rekord (kar je bil trik, ker je plaval s tokom), medtem ko se je afriški diktator Idi Amin proglasil za svetovnega prvaka v boksu. V Romuniji pa so v času diktature po vseh šolah, prireditvah, na radiu in televiziji prepevali naslednjo pesem:

"Tovariš Nikolae Ceausescu, vsi otroci
ti prinašajo vročo ljubezen iz svojih duš,
kajti ti vodiš partijo in ljudstvo,
učiš nas, kako iti naprej.
Ko rečemo Ceausescu, vsi vemo,
da pravimo svoboda, resnica in doslednost.
Zato te ljubimo goreče,
s svojim srcem in srcem Romunije."

Podobne pesmice so sestavljali "pesniki" tudi v drugih totalitarnih režimih.

Idolizacija posameznika ali kult osebnosti se je razvil do nenormalnih obsežnosti v komunističnih deželah. Stalin, Ceausecu, Maozedong in Kim Il Sung niso bili samo voditelji držav, temveč nekakšni živi bogovi, čeprav marksizem dosledno podreja osebnost družbenim in ekonomskim razmeram ter zgodovini.

V psihološki in drugi literaturi pogosto naletimo na termina *karizma* in *karizmatična osebnost*. V ***Novi zavezi*** pomeni karizma božji dar, v politično literaturo pa jo je vnesel Max Weber in z njo označil avtoriteto, ki črpa svojo izjemno moč (nekateri avtorji govorijo o hipnotičnem vplivu) iz sebe, namesto iz družbenega položaja ali funkcije. Pripisal jo je voditeljem revolucij in burnih socialnih (npr. verskih) gibanj, ki so pretresla svet. Kasneje pa so začeli uporabljati termin tudi za vse znamenite voditelje, zlasti v politiki. Zdaj ga v psihologiji in sociologiji opuščajo.

Pogosto pa beremo o populističnih voditeljih. Obračajo se neposredno na ljudstvo, sklicujejo shode in mitinge. Sledijo jim množice navadnih ljudi, reveži, "ponižani in razžaljeni", vsi tisti, ki se čutijo prevarane in odtujene od oblasti, sicer pa je populizem usmerjen proti legitimnim institucijam. Populizem ni kakšna posebna ideologija in se pojavlja v okviru najrazličnejših gibanj: fašističnih, komunističnih, protikomunističnih, religioznih idr. Takšen značaj so imele kitajska kulturna revolucija, novolevičarski nemiri, *poujadizem* v Franciji, izbruh *islamskega fundamentalizma* v Iranu, *qualunquismo* v Italiji, *peronismo* v Argentini ter jogurtna revolucija v Vojvodini in Črni gori.

V Sloveniji o populistih še ne moremo govoriti, čeprav so mu bili ali so mu nekateri voditelji (npr. Kramberger in Podobnik) blizu. Ovirajo ga lokalizem in individualizem, a tudi konkurenca med potencialnimi kandidati.

Populistični voditelji so karizmatične in besedno spretne osebnosti, ki govorijo z zanosom in poznajo potrebe ljudi. Miloševičeve besede na Kosovu: "Nihče ne sme tepsti ljudstva" ter v Beogradu: "Krivci bodo ujeti in kaznovani", so zadele natančno to, kar je imela množica v glavah.

V nenormalnih razmerah, kot sta ekonomska kriza in vojna, uspevajo celo duševno moteni voditelji. Ker veliko obljubljajo in ponujajo rešitev tedaj, ko je drugi ne vidijo, jim ljudstvo sledi. Čeprav "na daljavo" ni mogoče dati zanesljivih diagnoz, si je težko predstavljati, da bi bili Milošević, Karadžič, Žirinovski ali Gadafi duševno zdrave osebe. Ker sta Miloševičeva oče in mati napravila samomor, je zelo verjetna dedno pogojena depresivnost, še posebno ker Milošević včasih za nekaj časa kar izgine iz javnosti. Toda dokler bo usmerjal agresivnost proti drugim ljudem, je ne bo proti sebi.

Zgodnje travme preganjajo človeka vse življenje. Voditelj ne more biti izjema. Lenin naj bi ukazal usmrtitev carjeve družine zato, ker so zaradi neuspelega atentata na carja usmrtili njegovega brata Aleksandra. Izjemno krutost nekaterih jugoslovanskih generalov (npr. Adžiča in Mladiča) lahko razlagamo s pobojem njihovih družin v otroških letih. Med slovenskimi politiki je eden od najbolj vnetih preganjalcev predstavnikov starega režima, zlasti udbovcev in sodnikov, Jože Pučnik, ki so ga pred desetletji po krivici obsodili na dolgotrajni zapor (tukaj ne govorimo o upravičenosti njegovih zahtev). Poleg drugega hoče upokojiti mnoge univerzitetne profesorje, kar bi lahko povzali s tem, da mu univerzitetni organi niso hoteli poslati kopije diplomskega spričevala v Nemčijo. Pri tem tolče po krivih in nekrivih (v tem se kaže iracionalnost obrambnih mehanizmov, voditelj si iz potencialnih zaveznikov sam kuje sovražnike).

Zanimivo je (Green, 1967), da so bili veliki revolucionarji (npr. Stalin in Robespiere) v šolah praviloma "zlati" učenci, odličnjaki in ponos učiteljev. Šele na koncu šolanja ali kasneje so se "spridili". Zdi se, da je bil njihov konformizem samo obrambni mehanizem, s katerim so krotili agresivne in razdiralne porive. V njihovih psihobiografijah piše, da so imeli v otroštvu konflikte z očetom (Stalin naj bi ga skušal celo ubiti, ko je branil mater), ki pa so zaradi močne samokontrole dolga leta navidezno mirovali.

Že na prvi pogled je razvidno, da imajo opisani osebnostni tipi (narcisoid, avtoritarna osebnost, machiavellist, populist in cezarist) nekatere skupne lastnosti, npr. veliko željo po moči. Se pa tudi razlikujejo. Mnogi avtoritarni voditelji so bili vsaj na začetku svoje kariere populisti, npr. Hitler, Mussolini, Lenin in Castro, mnogi pa nikoli. Stalin, Franco in "naš" Maček se niso neposredno obračali na ljudi in so bili slabi govorniki. Vendar doslej še ni bilo poskusa sistematiziranja teh tipov s pomočjo merskih lestvic in faktorske analize. Ena od težav je v tem, da "veliki voditelji" ne dovolijo proučevati sebe in ponarejajo življenjepise, zato je težko priti do zanesljivih podatkov.

Pa pustimo patologijo. Mnoge psihološke teorije skušajo razložiti osebnost normalnih političnih voditeljev brez predpostavk o obrambnih mehanizmih, nezavednih travmah idr. dinamizmih. V poplavi raznih psihodinamskih in psihoanalitičnih razlag pozabljamo na nekatere veliko bolj enostavne.

Na prvem mestu je *teorija učenja*, po kateri pelje voditelj ljudstvo po poteh, ki mu prinašajo nagrade in odnašajo kazni (kamor sodijo tudi neprijetni občutki krivde in tesnobe). Znani psiholog Henry Murray (1938) je sestavil listo 25 človekovih potreb, ki jih je Winter (1973) reduciral na tri, ki so pomembne za politično vedenje: družbenost, dosežki in moč. Družbenost prinaša dobre medsebojne odnose, dosežki materialne in nematerialne (npr. kulturne) koristi , moč pa kontrolo nad viri.

Na tej osnovi je J. Barber (1965) opredelil štiri skupine voditeljev: 1. tvorce zakonov, ki imajo veliko potrebo po dosežkih, empatijo in so praktično usmerjeni; 2. propagandiste, ki so podobni prvim, le da jih preganja strah pred neuspehom; 3. opazovalce, ki so manj aktivni, v politiko pa stopajo zato, ker imajo potrebo po ugledu, spoštovanju in ljubezni; 4. nejevoljneže, ki niso niti aktivni niti zainteresirani za politiko, vendar ji služijo zaradi čuta dolžnosti, konformizma in tradicije. Avtor ilustrira skupine s številnimi ameriškimi politiki.

Podobna je *teorija zamenjave* (Burns, 1978), po kateri si voditelj in vodeni drug drugemu menjajo materialne in duhovne dobrine, npr. reducirajo duševno napetost in zagotavljajo varnost. Politika je neke vrste tržnica, na kateri oboji kupujejo in prodajajo to, kar morejo dati (dostikrat le obljube). Pred zadnjimi slovenskimi volitvami so voditelji Združene liste ponujali ljudstvu kar 100.000 novih delovnih mest,

za kar pa so potrebovali volilne glasove. Podobne "daj-dame" odkrijemo v volilni propagadni vseh strank.

Pred dvajsetimi leti je bila na višku samoaktualizacijska teorija Abrahama Maslowa. Izdelal je hierarhično lestvico potreb. Na dnu so fiziološke potrebe, sledijo jim potrebe po varnosti, ljubezni in pripadnosti, spoštovanju in samospoštovanju, na vrhu pa so potrebe po samoaktualizaciji (avtonomosti, uresničevanju svojih potencialov in možnosti, znanju in ustvarjalnosti). Višje potrebe delujejo v polni meri šele potem, ko so nižje zadovoljene.

J. Knutsonova (1972) je prenesla teorijo Maslowa na področje vodenja. Ugotovila je, da voditelji z močnimi fiziološkimi potrebami izražajo večjo tesnobnost, negotovost in "zaprtost duha". Čeprav imajo kot politiki vsega dovolj, se še vedno obnašajo, kot da so lačni in da prezebajo. Enako velja za občutek varnosti. Generala Adžič in Mladič sta se obnašala, kot da po njunih družinah še vedno streljajo ustaši.

J.M. Burns (1978) je ugotovil, da skušajo politični voditelji napredovati po lestvici navzgor, čeprav redki dosežejo stanje samoaktualizacije. Kot primer samoaktualiziranega voditelja navaja Gandhija. Pot navzgor omogočajo tri oblike vodenja, ki jim avtor pravi: intelektualno vodenje, reformistično vodenje in revolucionarno vodenje.

Zadnja od velikih psiholoških teorij, ki je prodrla tudi v politično psihologijo (Hopple, 1992), je *kognitivna teorija*. Zanjo je značilno, da razlaga človekovo vedenje z vmesnimi spremeljivkami, notranjimi konstrukti, ki so deloma neodvisne od svojih vzrokov. Potem ko je Kennedy priznal napako glede invazije na Zaliv prašičev, je njegova priljubljenost narasla. Tega si ne moremo razložiti, ne da bi vedeli, kaj se je dogajalo v notranjosti Kennedyja in ljudi. Zanj je bilo priznanje taktična poteza, za ljudi pa znak odkritosrčnosti in poštenja.

Kognitivna psihologija zahteva podrobno analizo vsake voditeljeve odločitve; kako selekcionira, obdeluje, vzporeja in kombinira prejete informacije, kako tehta alternative in predvideva posledice, kakšna verovanja, vrednote in prepričanja ga pri tem vodijo. Hopple je izdelal celo nekakšno *check* listo voditeljevih filozofskih in instrumentalnih verovanj, ki naj bi bile ključ k poznavanju njegovih notranjih kognicij. Iz njegove liste so naslednji primeri:

– Ali je mogoče predvideti politično prihodnost? Na kakšen način? V kolikšni meri?
– Kakšna je vloga "naključja" v družbenem razvoju?
– Koliko "nadzora" je potrebno pri zgodovinskem razvoju?
– Kakšen je najboljši pristop pri izbiranju ciljev?
– Kako najlaže dosežemo cilje?
– Kakšna je najboljša časovna razporeditev politične akcije?

Z listo je bilo mogoče ugotoviti, da je John Foster Dulles veroval v izrazito konfliktno naravo politike in da je zgodovino mogoče predvideti. Na podoben način je avtor analiziral še druge ameriške politike.

Kognitivni pristop skuša odgovoriti tudi na vprašanje, zakaj ljudje sprejemajo voditelja s temi ali onimi kognicijami. Odgovor je preprost: ker jih privlačijo osebe s podobnimi ugotovitvami, interesi, stališči, vrednotami, verovanji in prepričanji (na tem temeljijo tudi prijateljski odnosi). Rokeach (1979) je našel, da so podobnosti v kognicijah pomembnejše od rasnih, socioekonomskih in etničnih razlik. Ko pa se politikove kognicije spremenijo, se ljudje obrnejo proti njemu, če jih ne uspe pravočasno prepričati v svoj prav.

Iz razprave je razvidno, da politična psihologija dokaj različno razlaga voditeljevo osebnost, mnoge razlage si celo nasprotujejo. Ker so empirične raziskave iz političnih in metodoloških razlogov težavne, bo slika politika, ki jo daje psihologija, še dolgo nejasna in zabrisana.



## Reference:


Adorno, Theodor, E. Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson, R. Sanford. 1950. *The Authoritarian Personality.* New York: Harper.

Bales, Robert F., P. Slater. 1955. Role Differentiation in Small Decision-making Groups. V T.Parsons (ed.), *Family, Socialization and Interaction Processes.* New York: Free Press.

Barber, James. 1965. *The Lawmakers.* New Haven: Yale University Press.

Barner-Barry, Carol, Robert Rosewein. 1991. *Psychological Perspectives on Politics.* Prospects Heights: Waveland Press.

Bion, Wilifred. 1959. *Experiences in Groups. New York: Basic Books.*

Burns, James M. 1978. *Leadership.* New York: Harper.

Cattell, Raymond, G. Stice. 1953. *The Psychodynamics of Small Groups.* New York.

Cox, C. M. 1926. *Genetic Studies of Genius.* Stanford: Stanford University Press.

Cvijič, Jovan. 1914. *Jedinstvo i psihički tipovi dinarskih južnih Slovena.* Niš: Srpsko geografsko društvo.

Dixon, Newel F. 1981. *Preconscious Processing.* Chichester: Wiley.

Elms, Alan C. 1976. *Personality in Politics.* New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Erikson, Erik. 1950. Childhood and Society. New York: Norton.

Etheredge, L. 1979. Hairball Politics: A Model. *Political Psychology,* 1, 3-26.

Fiedler, Fred E. 1978. The Contingency Model and the Dynamics of the Leadership Process. V L. Berkowitz (ur.), *Advances in Experimental Social Psychology.* New York: Academic Press.

George, Arnold, L. George L. 1956. *Woodrow Wilson and Colonel House.* New York: John Day.

George, Arnold L. 1969. The "Operational Code": A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-making. *International Studies Quarterly,* 13, 190-222.

Goodenough, Florence. 1930. Interrelationships in the Behavior of Young Children. *Child Development.*

Green, Jay E. 1967. *Great Thinkers.* New York: Washington Square Press.

Hanawalt, N., C. Hamilton C., M. Moriss. 1943. Level of Aspiration in College Leaders and Non-leaders. *Journal of Abnormal and Social Psychology,* 114-127.

Hopple G.W. 1992. *Political Psychology and Biopolitics.* Boulder: Westview.

Knutson, Jeanne N. 1972. *The Human Basis of the Policy.* Chicago: Aldine.

Lasswell, Harold. 1954. The Selective Effect of Personality on Political Participation. V R. Christie (ur.), *Studies in the Scope and Method of Authoritarian Personality.* Glencoe: Free Press.

Murray, Henry. 1938. *Explorations in Personality.* London: Oxford University Press.

Pacepa, Ion. 1990. *Rdeči horizonti.* Ljubljana: Cankarjeva založba.

Rokeach, Milton. 1960. *The Open and Closed Mind.* New York: Basic Books.

Rokeach, Milton. 1979. *Understanding Human Values: Individual and Societal.* New York: Free Press.

Stodgill, R.M. 1974. *Handbook of Leadership.* New York: Free Press.

Winter, David G. 1973. *The Power Motive.* New York: Free Press.

VID PEČJAK

# THE PERSONALITY OF THE POLITICAL LEADER

ABSTRACT

Social and political psychology has been shaping the personality of political leaders for decades. Early studies tried to disclose their individual personality characteristics. Although some of them (e.g. intelligence) are significant, the correlations between them and ability to lead are usually low and the results of various studies differ. The leader's personality is dependent on social circumstances, national character, the followers, and the opportunities. Some conceptions of a leader's personality derive from the theory of group dynamics, e.g. classification of leaders into two types: the socio-economic and the instrumental type. Many conceptions, like the psychoanalitical ones, derive from conflict theory. From this perspective, a leader's personality is influenced by events in childhood. The most important are identification with the father, separation from the mother, and inconvenient personifications. Adorno and his school emphasize how an authoritarian personality derives from a leader's early frustrations. In the psychological vocabularies we also find some other conceptualizations: machiavellianism, caesarism, populist and charismatic leaders. Certainly important is the theory of learning, which asserts that the relations between leaders and followers is dependent on rewards and punishments. According to Maslow, the leader's behaviour is influenced by the satisfaction of needs. According to cognitive theory, leadership behaviour is influenced by cognitions (like thoughts, interests, attitudes, values and beliefs).